

Arsen Duplančić

SJEĆANJA IVANA MILČETIĆA NA SPLIT I FRANU BULIĆA

Ivan Milčetić oko 1880.

Haec tibi qui donant his tui meliora dedisti Dalmatiae patrii tot monumenta soli riječi su posvete kojom, umjesto predgovora, započinje poznati »Bulićev zbornik« (Štrena Buliciana) u kojem je gotovo sto autora posvetilo svoje članke don Frani Buliću.

Akciju za tiskanje zbornika pokrenuo je »Bihać«, hrvatsko društvo za istraživanje domaće povijesti u Splitu, koje je na taj način željelo obi-

lježiti 75. godinu Bulićeva života i 50. obljetnicu njegova rada. Bulić je, naime, bio osnivač i prvi predsjednik društva, a to je ostao do svoje smrti 1934. godine.¹⁾ Iako se društvo već 1918. obratilo nizu znanstvenih radnika s molbom da pošalju svoje radove, sredstva za objavljivanje tako velikog zbornika nisu bila dovoljna pa je poseban odbor morao razaslati letak s pozivom na sakupljanje novčanih priloga. U proglasu se pored ostalog kaže:

»Potpisani uži Odbor konstituisan od učenika, prijatelja i štovatelja jubilarovih, neće sada da spomene ovgje sve njegove neprolazne zasluge, koje si je stekao jubilar odgajajući kroz 23 godine našu mladež, pa onda kao učenjak na polju povijesti i arheologije. Poznati su njegovi radovi i van granica naše domovine, jer se važnost njegovih istraživanja nije ticala samo domaće, nego višekrat i svjetske povijesti — a Dalmatincima je ime *Don FRANE* postalo pravim simbolom prosvjete. No grad Split i starodrevni Solin u prvom redu, te onda cijela Dalmacija duguju *Don FRANI* danak trajne harnosti.

Da se naša zemlja barem donekle oduži Starcu-Jubilaru i da jednim skromnim, ali vidljivim djelom ovjekovječi počasni dan jednog od svojih najglasovitijih učenjaka, odlučili su potpisatni, da naše *Društvo za istraživanje domaće povijesti »Bihać«* izda prigodom ovog dvostrukog jubileja *Spomen-Knjigu*, za koju su se već prijavili mnogi naši, a i lijepi broj stranih učenjaka sa raznolikim učenim člancima.«²⁾

Krajem 1923. zbornik je konačno bio gotov te su novine počele veoma pohvalno pisati o njemu ističući u prvom redu broj autora i lijepu opremu.³⁾ Svečano uručivanje zbornika obavljeno je u biblioteci Arheološkog muzeja 24. VII 1924. kada je u prisustvu mnogih uzvanika Buliću predan u kožu uvezeni primjerak sa zlatotiskom. Najprije su govorili urednici zbornika M. Abramić i V. Hoffiller a zatim V. Lozovina koji je u ime profesora pozdravio Bulića i predao mu svoj prijevod pjesme P. Preradovića »Slavjanstvo«. Nato je Bulić svima zahvalio, a novinar naglašava da »Prima dar kao dokaz ljubavi prema nauci, koju je njegovao za života i koja nam je toliko potrebna u današnjem vijeku materijalizma.«⁴⁾

Kao što je već rečeno mnogi znanstvenici odazvali su se pozivu »Bihaća« da pošalju svoje radove. Među njima je bio i Ivan Milčetić⁵⁾ koji je poslao članak pod naslovom »Moja neka zapamćenja iz Spljeta i o mons. Fr. Buliću«. Međutim, redakcija je vjerojatno smatrala da tekst ne odgovara svečanom i znanstvenom karakteru zbornika pa ga nije objavila. Ipak Milčetićeve sjećanja, koja on poput sličica niže jedno za drugim, zaslužuju pažnju jer na osobit način govore o Splitu ispunjenom borbom za nacionalna prava, o splitskoj gimnaziji, Narodnoj čitaonici i Slavjanskom napretku, o pojedinim licnostima i, naravno, o Buliću kojemu je članak i posvećen. Zato je najbolje da riječ damo Milčetiću.

»G. 1873. svrših maturu na Rijeci. I ako se rodih u imućnoj seljačkoj kući, roditelji mi umriješe za moje prve mladosti pa našom kućom upravljaše pored skrbnika moj stariji brat, samo nekoliko godina stariji od nas. Mene dadoše roditelji u gimnaziju, majka mi umrije u četvrtom razredu pučke škole, a otac, kada bijah u 2. razredu gimnazije riječke. Ja sam dalje učio pa kada se približavaše matūra, trebaše da mislim na klerikat. Tako bijaše onda mišljenje na cijelom Krku, da svaki učenik gimna-

zije mora postati pop. Bilo bi trebalo, da pođem u Krk i da se poklonim biskupu. No ja se izvinjavih ovako i onako, napokon u višim razredima gimnazije izmislih, da ću u zagrebačko sjemenište, jer da su ondje popovi bogatiji. Falzificiranom mojem listu tobože od kanonika A. Vebera vjetrovaše i moj brat i mjesni naivni župnik. Tako izbjegoh, da poljubim ruku krčkom biskupu Viteziću, a bome ne poljubih je ni zagrebačkom nadbiskupu. Ne tjedoh da podjem u sjemenište. Diplomatski bi se to reklo: »nijasam imao zvanja, da budem pop«.

Imao sam doduše i svojeg imetka, ali kako se naivno bojah svoga roda a bez razloga i javnog mišljenja mojih Dubašljana, gdje je bio onda samo jedan »raspop« (Sormilić, neko vrijeme urednik »Nazionala«, koji ode u Rusiju kano profesor i umrije u Zadru, ako dobro pamtim. Imadjaše ženu Zadranku). Tako nazivahu onda svakoga djaka, koji se ne bi posvetio svećeničkom zvanju. Tako mi nakon mature dodje kano spas poziv riječkog ravnatelja Slamnika, di bih krenuo u Spljet kano gimnazijski suplent, s obećanjem, da ću kasnije dobiti vladin stipendij za nastavak nauka u sveučilištu. Primio sam objeručke tu ponudu kano i Eugen Kumičić, koji bješe već svršio praško sveučilište — formalno, jer se ozbiljno nikada ne zanimaše oko filozofskih nauka i škole.

Tako sam eto postao spljetski suplenat pod Bakotićem, mojim bivšim učiteljem u gimnaziji riječkoj. Kako su u saboru dalmatinskom i bečkom imali Hrvati i Srbi relativnu većinu, uspjelo je narodnjacima isposlovati pohrvaćenje gimnazije spljetske. I započese s prvim i drugim razredom. Ja sam predavao samo hrvatski na hrv. jeziku, a Kumičić na talijanskom.⁶⁾ On bješe polutalijanski odgojen, svršio je osim riječke gimnazijske jedan razred u Kopru i u Zadru. Tako se nekako sjećam. Rado mijenjaše i gimnazije i sveučilišta. On bješe u mladosti neki bohem, brat bogatog starijeg brata Beršecu u Istri. U gimnaziji bješe tri godine preda mnom.

I ja dospjeh u Spljet negdje pod kraj mjeseca oktobra 1873. Odvedoše nas u lazaret. Pročulo se bilo naime, da je bilo nekoliko slučajeva kolere u Trstu i na Rijeci pa dalmatinski gradovi uvedoše kontumaciju za sve putnike. Spljet je u tome prednjačio. »Čaća« Bajamonti⁷⁾ dade zaslužbe svojim varošanima, koji su se samo igrali i pili i badavadžili.

Odsjedoh čitavih 8 dana u lazaretu. Prvu noć sprovedoh medju pijanim ljudima na slami. Toga dana bješe izbor za austrijski parlament.⁸⁾ Medju ostalim bude izabran i Bajamonti. Po gradu čula se glazba i veselje gradjanstva pa pucanje mužara. U našem lazaretu se takodje slavila pobjeda: sluzinčad bijaše sva pijana od vina i radosti koju radja alkohol. Vikalo se:

Krepa Klaić, abašo Rodić, ajviva tolomija! morte ai Krovati!

A vikali su tako sami hrvatski — varošani, koji većinom i ne znadijahu talijanski. Kada sam nekom podvorniku nešto naručivao na hrvatskom jeziku, netko iz dvorišta poče vikati: vidi, vidi, i oni je tamo Krovat narodnjak, ubi vraga!

Ja se zaklonih u svoju sobicu i gotovo pobijesnih, videći, da samo Hrvati žele smrt svome narodu.

Slijedećeg dana dadoše mi drugu pristojniju sobu, gdje bijah sâm. Nakon 8 dana i obligatnog kadjenja pustiše me na slobodu, jer bijah zdrav kano i pri svom dolasku.

Ovakvim prizorima talijanske i podmićene hrvatske fukare bijah vikao na Rijeci, gdje poboravih čitavih 8 razreda gimnazije i 4. razreda pučke škole talijansko-hrvatske, jer me ravnatelj A. Mažuranić uputi, da ponovim isti razred. Ne znadijah naime ispravno čitati hrvatski. Da ne bješe mojih bodula sa hrvatske gimnazije riječke, koji nagovoriše moga poka, oca, da ne podjem u Kopar, bio bih postao Talijanom kao puljski sadašnji sindik Stanić, kojega majka ne govoraše u Osoru talijanski već samo hrvatski. Ona i ne shvaćаше, zašto je ja pitam g. 1882.: »Vaš sin je Talijan, a vi ste Hrvatica«. Posljedice ovakva austrijskog odgoja osjećamo danas najbolje. Talijani iskorišćuju austrijsku politiku na Rijeci, u Istri i u Dalmaciji. Novi Austrijanci!

U Spljetu sprovedoh 10 ugodnih mjeseci. Koncem godine 1874. uvede austrijska vlada opet u Spljetu samo talijanski nastavni jezik.⁹⁾ I ako sam mogao nastaviti supliranje, ne htjedoh toga učiniti ni iz narodnih razloga, već lijepo na koncu godine krenuh u Dubrovnik, Boku i Crnu Goru pa onda u Zagreb u novoustrojeno sveučilište.

Bakotić¹⁰⁾ bijaše iznajprije moj učitelj na Rijeci. Nijesam ga baš volio, jer je bio odviše strog, a ja slab matematik. Na Rijeci nije se doduše izdavao Talijancem, ali, odgojen talijanski, govoraše najviše talijanski. Tako i Kazali i Ljubić. Kao direktor u Spljetu, bijaše priličan tiran i pedagog stare austrijsko-talijanske škole. On je znao učitelje psovati i grđiti pred djacima. Ja sam vršio uvijek i u Spljetu i kasnije svoje dužnosti tačno, ali sam rad izostajao koju minutu iza početka predavanja. Ne mogu reći, da je Bakotić bio prema meni neuljudan, ali je ne jedamput znao pokazivati na uru, da je već odbila osma, i to pred djacima. Profesori stariji su se mnogo ljutili pa i mladi Bulić, koji je baš za moga boravka načinio potpuni učiteljski ispit iz klasične filologije. I on je tako došao u sukob s bolešljivim Bakotićem, radi kojega je tražio premještenje te je dospio u Dubrovnik. A bješe izvrstan i savjestan profesor.¹¹⁾ Inače profesori spljetski bijahu Talijani, Talijanaši i Nijemci.¹²⁾ Hrvatski osjećahu osim mene, Kumičića, ponješto Glavinića, katekete Moscovite¹³⁾ i Vučkovića još jedini Bakotić. Svi drugi bijahu tuđinci ili odrodi. Njemački jezik predavaše jedan telegrafista.¹⁴⁾ Najčudniji bijaše monsignor Grubišić,¹⁵⁾ mislim Makaranin, ali je u zboru vrijedio kano najbolji poznavatelj talijanskog jezika i najintimniji Bajamontov prijatelj. Nošaše obilje titula, učenih i neučenih zavoda i društava, najviše talijanskih. Bješe i povjerenik zagrebačkog muzeja. Pop Grubišić i ne šćaše govoriti hrvatski, iako poznaše taj jezik. Glavinić¹⁶⁾ bijaše doduše naš čovjek, ali politički polutalijanaš i Austrijanac. Bio je prijazan i komodan gospodin, razumijevaše se u starine te upravljаше kano conservator »muzejem« iskopinama i gomilom starina, porazbacanih amo tamo. Nekih zasluga ima, mislim, za arkeologiju. Čudan dobičina bijaše starina Benovolji,¹⁷⁾ neki učitelj, koji nije sveučilišta ni vidio. N. Vučković¹⁸⁾ bješe iz Supetra, držaše se za *Slava* kano i drugi načini ispit za nižu gimnaziju iz klasične filologije, ali se prijavi kod Miklošića za nadopunjenje ispita iz slavistike, jer to bješe najlakše. Miklošić zahtijevaše, da kandidat pozna Gundulića, Kačića, Vuka nar. pjesme i još štogod pa mirna Bosna. Ja sam bio njegov nekaki instruktor u hrv. jeziku. Čitasmo zajedno Šenoine pripovijetke; nije sve razumio. Plaćaše me kojom čašom bračke vugave, sjajne i žute, čiste kano kristal. Takova vina ne okusih do tada. Tako je slabo bilo

u ono vrijeme poznavanje hrvatskoga jezika u Dalmaciji. Ja sam bio pače u to doba tumač hrv. jezika kod tribunala, gdje znadijaše najbolje naš jezik brat popa glagoljaša Brčića u Zadru, savjetnik spljetskog suda Brčić.

Jednog dana pozva me Bulić na svadbu svoje sestre¹⁹⁾ u selo Vranjice kraj Solina. Posla po mene i malu kočiju. Išlo se u Vranjice preko malog mosta. Zato i zvahu to seoce ironično: »piccola Venezia«. U veselu društvu bijah i ja med seljacima razdragan, ili, kako bi hrvatski seljaci rekli »dobre volje«. Vidjeh tada čudo nevidjeno, da seljaci u jednom vrču drže vodu, u drugom vino. Meni bješe to neobično i ja prigovarah tome običaju. Vozeći se kući postajaše mi sve pred očima nejasno, jezik zaostajaše pa konačno uvidjeh, da je spljetsko vino jače od krčkoga i da ga se treba čuvati. To iskusiše svi moji znanci i prijatelji (jednoga dovezoh iz Solina u Spljet, pa dozvasmo u pomoć liječnika, koji konstatova pogibelj, jer ležaše u nesvijesti dan i noć), koji dodjoše iz Rijeke, a ja svakoga upozorivah, da treba oprezan biti kod pića dalmat. vina, izuzevši laku zagorsko-dalm. »hrvaštinu«. To bješe eto moja prva i jaka uspomena o Buliću. Dakle ugodno i neugodno sjećanje.

Jednom me je posjetio Bulić u Varaždinu. Dovezao se na automobilu grofa Draškovića, gdje je razgledavao, vraćajući se iz Rogatačke Slatine, sredovječne starine iz vremena pokojne Austrije. »Na putu sretoh mnoge pijane ljude«, reče mi Bulić. Ništa neobično u Zagorju, odgovorih mu. Kod večere iznesoh mojega štajerca, žutog kano cekin. »Ma naša vugava je slična, samo jača«, reče on. A tada razgovarasmu i dozivasmo si uspomene iz mladosti i moga boravka u Spljetu i u Vranjicama, gdje ispričah, kako bijah »dobre volje« u njegovoj rodnoj kući. Dolci memorie.

Još da napomenem štogod o svojim učenicima. Medju njima bijahu najviše talijanaši, pa i sin kotarskog kapetana Francesca de Zanchi. Ne znadijaše hrvatski gotovo ni beknuti, i ja htjedoh, da mu dam drugi red iz hrvatskog jezika ili mu ga i dodah.²⁰⁾ Sjećam se ipak, da su nastala pregovaranja između mene i Bakotića, koji mi prikazivaše, kako je pogibeljno zamjeriti se tako velikom i uplivnom gospodinu. Čini mi se, da je bio medju mojim učenicima i Ziliotto, sadašnji talijanski sindaco di Zara.

Od učenika, koji su srkali svaku riječ, koju im prozborih, bijaše Lujo Vojnović, Lubin Ivan, Giuro Antičević iz Supetra donekle i Petar Kamber, osobito, kada im taknuh u narodnu žilicu. Još se nekako sjećam Šibenčanina Belamarića Marka, izvrsnog djaka.²¹⁾ Što su i gdje, jesu li živi, ne znam, izuzevši g. Luja Vojnovića.

Čudio sam se, kada sam bio g. 1908. u Trogiru pa mi rekoše, da se je Lubin iznevjerio narodnom načelu. Sudbina malih i potlačenih naroda.

O talijanašu, tadašnjem nadzorniku Cariću,²²⁾ zapamtih samo, da je inspicirao i moje razrede pa se je pod lat. jezikom čudio, što prevodimo lat. riječ *umbra* riječju *sjena*, jer da se to kaže hrvatski *hlad*. Toliko je eto znao hrvatski.

U to doba napisu gradski »Dalmata«, da su moji učenici jednom svi vikali, prevađajući riječi iz Divkovićeve vježbenice: »Živila Hrvatska«, jer da sam ih ja tako uputio.²³⁾ I ako je bio dopušten g. 1873. i 4. samo u 1. razredu nastavni jezik za sve predmete hrvatski, Bakotić mi dozvolja-

vaše, da se služim ovim jezikom i u 2. razredu.²⁴⁾ Ja sam to i učinio, kada se nije pokazao nadzornik.

U čitaonici spljetskoj bješe pun ormar nepopisanih knjiga. Predložih odboru, da ću ja besplatno načiniti katalog. Izvršio sam to, kako sam najbolje umio.²⁶⁾ Bijaše tu knjiga hrvatskih, srpskih i talijanskih, starijih i skorašnjih. Niti ih je tko čitao niti upotrebljavao, osobito hrvatskih i srpskih. Inteligencija onoga vremena i ne čitaše hrvatski niti se narodnjaci nazivahu Hrvatima već Slavima, a hrvatski jezik lingua slava. Ime hrvatsko upotrebljavahu samo seljaci, ali ne htjedose, da budu Hrvati. Srba i ne bješe u Spljetu (mislim dva), ali oni bijahu svada Srbi, najviše ipak našinci. To uvidjeh u Dubrovniku, Boki i Crnoj Gori, gdje je bilo svijesti srpske. Još se mnogo isticalo ime slavjansko (slavo). Kada sam dovršio katalog, reče mi predsjednik čitaonice Bulat:²⁷⁾ »Vi ste nazvali našu čitaonicu hrvatskom, a ona je slavjanska. Meni je baš svejedno, ali mi kažemo slavjanski.« Na mene takodjer utjecaaše nauka Kvaternika i A. Starčevića, ali ja se njihovu suncu tek sporedno klanjah, dok moji riječki kolege bijahu njihovi vatreni obožavatelji. Ja ne bijah nikada Starčevićovac, prožet naukom svoga učitelja Smičiklasa, koji bijaše pravi Jugoslaven, uopće dobar Slaven. Kumičić bješe vazda zanesen za Starčevićem. Ja sam u spljetskoj čitaonici mnogo čitao pa sam dobio u ruke i Šafarika, a neki moj mladji prijatelj donese slučajno sa sobom u Spljet pretežni dio »Danica Ilirskih«. Bješe to Dr. Bakarčić, sadašnji bilježnik na Sušaku. To bješe pobudom te ja, imajući i djačka skripta prema predavanjima svoga nezaboravnog riječkog učitelja Tadije Smičiklasa, napisah prvu svoju književnu radnju o ilirskoj ideji pod Gajem pa je pročitah u čitaonici spljetskoj koja bješe dupkom puna. Nikada u životu nadoživjeh većeg povladjivanja. Znam, da je tome predavanju prisustvovao Bulić i Kumičić pa i neki zagorski pravoslavni pop. Svima se iskriše oči, jer čuše nešto novo u narodnom pogledu, samo mi kasnije neki prigovaraše, da sam stihove monotono čitao prema staroj školi i bez efekta deklamatorskog. Mogahu imati zacijelo pravo.

Ovo moje čitanje bijaše uzrok te ovu raspravicu priredih za štampu u Spljetu i poslah bečkom »Velebitu«²⁸⁾ (Ime i ideja ilirska za Ljudevita Gaja u Hrvatskoj. Zagreb 1873.) gdje je urednik M. Grlovič štogod umetnuo i na koncu dodao neku tiradu u hrvatskom, a ne ilirskom duhu. Ja sam bio onda i danas u starosti Jugoslaven, otprilike kako mišljahu naši Ilirci u vrijeme Gajevo. Prije ove radnjice napisah samo jedan dopis u tršćanskoj »Našoj Slogi«. Ja sam dakle započeo svoju književnu karijeru u Spljetu kano i Kumičić,²⁹⁾ no ja u Spljetu ne vjerovah, da će on ikada postati znatan književnik. Malko sam se eto prevario.

Opominjem se dobro i profesora Alačevića,³⁰⁾ koji predavaše na realci hrvatski jezik. Napisa raspravicu o narodnim pjesmama pa dade meni da ispravim stvar jezično i da vodim korekturu. Bilo je to složeno prema Miklošičevim predavanjima. Sve je tu vrvjelo od imena srpskog i slavjanskog. Ja sam to sve pohrvatilo. Nije mu bilo pravo, ali je ipak popustio.

Ne mogu zaboraviti ni Jova Metličića, izvrsnog narodnjaka i predsjednika pučkog društva »Napretka«. Vrlo dobar kortes u narodnom pogledu. Uplivaše mnogo na varošane. Govoraše vatreno, a i pisaše, kako umiješe. Ja sam mu štošta ispravljao, ali se opet ne šcaše uputiti, da je

naše narodno ime hrvatsko, a ne slavjansko. A bijaše, mislim, nekuda iz Kaštela i katolik, ali radi politike postade od Ivana Jovo, a Preradović tome prigovaraše u svojim pjesmama. Bješe, čini mi se, neki trgovčić.

Ja se živo sjećam »Napretka«³¹⁾ radi narodnog zanosa njegovih članova i borbe protiv *lacmana*, tako nazivahu svu tuđjinsku gospodu italijanaše. To je društvo na izletima svojim gromkim glasovima širilo narodnu svijest, kamo je god dospjelo: u Trogir, u Solin, u Kaštela itd. Mislim, da su tu bili najviše spljetski obrtnici, za koju kao da gospoda i nijesu marila, a oni u istinu bijahu prava narodna vojska. Sjećam se mnogo ljudi iz Spljeta onoga vremena, ali hoću da još navedem nekoga staroga Slodra, ali već ne pamtim što je bio, svakako iz odličnijeg društva. On mi pričaše, da je g. 1842. na slapovima Krke prvi put čuo pripovijedati Ljudevita Gaja o narodu i narodnosti ilirskoj. Tako je slabo stajala narodna stvar u Dalmaciji.

Općeno govoreći i za moga boravka u Spljetu, bješe grad društveno više talijanski nego hrvatski. Varošani, a oni činjahu većinu, premda Hrvati, dadoše se voditi za nos od A. Bajamontija i slijedjahu ga u politici. Autonomastvo pomagашe i austrijska birokracija. Varošani jurišaše mnogo puta na Vojnovičev i Bulatov stan pa na čitaonicu. Varošanin ne idjaše nikada na izbore bez plaće, a novaca bješe najmanje u narodnjaka. Bajamonti bijaše tajno bezvjerac, javno i klerikalac i podupiratelj pučkog praznovjerja. Nikada neću zaboraviti, kako bi sva gradska zvona zvonila, kad je prijetila oluja i kako se nalazio uvijek koji griješnik, da na veliki petak bosonog nosi pod maskom velik križ na procesiji za svoje teške grijehe. Kano u Italiji.

Tako prozvaše Bajamontia njegovi štovatelji *ćaćom*, jer je obilno sipao novac na gradjevine poput kakova Dioklecijana (kazalište, procurative, poljepšavanje grada, plinara itd.). Profučkao je svoj i gradski novac. Pače je i od Strossmayera izmuzao 30.000 for. za propalo društvo »Associazione Dalmatica«.³²⁾ Dakle je htio biti i Hrvat ili je Strossmayer naivno mislio, da će novcem predobiti ćaću za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom. Drukčiji bijaše Julije Bajamonti, kojega sam život i djelovanje nedavno prikazao. (Dr. Julije Bajamonti i njegova djela /u »Radu« 192/. Zagreb 1912.) On se i ne držaše za Talijana. Uvijek govoriše o Ilirima i o ilirskom moru. Podnijetlom iz Italije, ali neplemenita roda, A. B. nazvaše se *contom* ili bar ga drugi tako nazivahu.

Antonio B. bijaše u Spljetu moga vremena pravi suvereni vladar grada, dok ga kasnije ne srušise narodjaci, u prvom redu odvjetnik dr. G. Bulat. To bješe za Dalmaciju herojsko doba. Julije bijaše talijanski književnik (r. 1744), ali osjećaše ilirski, t.j. hrvatski, skladatelj, sabirač naših nar. pjesama itd. Dakle kolosalna razlika: Julije prijatelj naroda, gotovo hrvatskog osjećaja, Antonije intrigan i prefrigani Talijan i Austrijanac, kako su prilike zahtijevale i dopuštale.

Ama baš dražesne bijahu zadušnice za Tommasea.³³⁾ Cijela Dalmacija se u crno zavila. Slavili su ga i narodnjaci osobito popovi, jer je bio klerikalac, a liberalci Hrvati i Talijani, jer je bio velik književnik, dika Dalmacije, u kojoj su se uvijek rado slavili domaći ljudi, bili veliki ili mali, samo kad su Dalmatinci. U Spljetu nije bilo prozora ni vrata bez osmrtnice, na dućanima kožara bješe ona prilijepljena ili pribita na kakvoj

koži. Nikada ne vidjeh takvo što. Autonomaši su dakako pretjeravali, osobito Sibenčani, jer se u njihovu gradu rodio. Ja sam onako u kutu tiho prigovarao, nego sam kasnije na Rijeci uzeo u ruke veći dio Tommaseovih djela i uvidjeh, da je to bio velik čovjek, više Slaven, nego Talijan, pače on iz daljine dokazivaše, da je Dalmacija slavenska zemlja i da se s vremenom mora sjediniti sa svojim slavenskim sestrama, najpače sa svojim zaledjem, Bosnom i Srbijom. Tommaseo je u istinu ljubio naš narod, a ako je što zgriješio protiv njega, bješe iz nepoznavanja naših prilika. Ta on je proživio svoj vijek u Italiji. Tome svome uvjerenju dadoh oduška u predgovoru Matičnim »Iskricama«, ali prigodom zadušnica u Spljetu ne bijah toga uvjerenja, ipak navališe na me, da i ja složim štogod za mjesnu spomenicu³⁴⁾ kakvi hrvatski sastavak. Napisah nekaki epitafij, koji je ondje štampan; to je eto moja druga književna radnja, diktirana tako reći silom i prilikom moje okoline, a ne iz uvjerenja. Onda sam se ja smješio, kada je T. u novinama dokazivao potrebu parobrodarskih veza Italije sa Dalmacijom. Kasnije uvidjeh, da to nije baš luda misao pa da se i velik književnik i filolog može zanimati oko takova pitanja.

U zboru spljetske gimnazije bješe sve ganuto i žalosno radi smrti Tommaseove. Mnogi sastavci potekoše iz njihovih krugova. Spljetska spomenica o Tommaseu bit će u mojoj nekako uredjenoj i popisanoj knjižnici, ali je ne mogu sada naći, a želio bih još jednom čitati svoj nedobrovoljni epitafij i druge kompozicije. Mislim, da ima tu nešto i od Bulića i Grubišića.³⁵⁾

Najduže sam s prijateljem Bulićem općio, kada boravljah u Spljetu g. 1908. u jeseni. Tražah glagoljistica, ali ne nadjoh ništa.³⁶⁾ Tu bijahu vazda ljuti Latini kano i u Trogiru pa i u Šibeniku. Vodio me po Solinu, u svoju vilu sagradjenu iz ostanaka rimskih, pokazivao mi više puta iskopine, ostanke kršćanske bazilike i amfiteatra. U Solinu je njegovo idealno carstvo. Pregledao sam kano diletant sve njegove muzeje (gotovo magazine) jer Austrija nije našla vremena ni novca, da podigne monumentalnu zgradu za muzej rimskih starina u Spljetu. Baš se onda nalazio u Spljetu neki bečki profesor, da što predloži bečkoj vladi u tom pitanju pa se mišljaše čak na jednu kasarnu. Po austrijski.³⁷⁾ Mene dakako zanimaše najviše knjižnica, osobito zapisnici predjašnih ravnatelja muzeja, koji bijahu u nekom dijelu muzeja, čini mi se, broj 5. Ovdje nadjoh i korespondenciju Julija Bajamontia, koju mi posla Bulić u Varaždin (čitavu škrinju) s njegovim spisima. Tako je nastala moja velika radnja o Juliju Bajamonti-u s pomoću Bulićevom, inače bi to bila krnja i nepotpuna stvarca.

Još se jedanput sastadoh s Bulićem u Zagrebu o Marulićevoj svečanosti. Obojica predavasmo tom prigodom.³⁸⁾ Sastadosmo se tada i kod predsjednika akademije Smičićklasa. Bio je nazočan i naš romansier Šandor Gjalski, gdje sprovedosmo ugodno objed i večeru kod gostoljubiva stola. Tko bi bio rekao onda, da ćemo još doživjeti strah i trepet pred Talijanima u gradu pjesnika »Judite«!

Za moga posljednjeg boravka u Spljetu desila se ondje komisija francuska, složena od graditelja i arheologa, koja je napose izučavala gradnju Dioklecijanove palače, u prvom redu njezine temelje.³⁹⁾ I Bulić je nedavno pošao u Pariz, da poradi kod svojih prijatelja pariških za našu stvar, za našu slobodu. To je ne samo lijepo i plemenito, nego kretanje starca iz

ovakove daljine na Seinu, pokazuje, da svi Hofrati bečki ne utruše u njemu žara mladih njegovih dana, kada sanjaše zajedno sa mnom u Spljetu o našoj slobodi. On uživa velik ugled u učenom svijetu kano arheolog, jer su u Spljet hodočastili učenjaci i odličniji turisti čitavoga svijeta, da vide spljetsko-solinske starine. Njegova pojava u Parizu služi ne samo njemu na čast, jer je svuda štovan i uvažavan, nego je i našem narodu za cijelo koristio.⁴⁰⁾

I ako sam primijetio u Spljetu, da je Bulić prilično nervozan,⁴¹⁾ opet ga to nije priječilo da radi narodne stvari podje do Pariza. Iz dopisivanja s njim mogu posvjedočiti, da piše jakim i stalnim potezima pera, i ja mu želim još dug život na sreću naše nauke u pomladjenoj Jugoslaviji.

Ja sam član njegova »Bihaća« otkad postoji.⁴²⁾ Odbor se sprema, da počasti prigodom pedesetogodišnjice misništva svoga zaslužnog predsjednika izdanjem osobite spomen-knjige. I mene pozvaše da što pošaljem, a ja eto u to ime napisah ove uspomene o Spljetu i o Buliću, pozdravljajući njega, »Bihać« i moje drage Spljećane: vivant et floreat!
Varaždin, koncem junija 1919.

Ivan Milčetić«

BILJEŠKE

- 1) A. Duplančić, Počeci rada društva »Bihać«, Mogućnosti 11—12, Split 1982.
- 2) Proglas je datiran 15. I 1921. a potpisali su ga M. Abramić, J. Barač, I. Bulić, J. Duboković, Ivan-Dinko Ilić, F. Ivanišević, V. Juras, Lj. Karaman, I. Lubin, J. Račić, I. Tartaglia i A. Trumbić. Arhiv Arheološkog muzeja u Splitu (dalje AAMS), ostavština Mihovila Abramića, građa za »Bulićev zbornik«. Tu se nalazi i Milčetićev tekst koji ovdje objavljujem.
- 3) Novo doba, Split, god. VII, br. 4, 6. i 1924, str. 3; br. 6, 9. I, str. 3. Za razliku od broširanih tvrdo uvezani primjerci počeli su se raspačavati početkom rujna. Isto, br. 206, 5. IX, str. 4.
- 4) Isto, br. 170, 24. VII, str. 4; br. 206, 5. IX, str. 4. Zbornik je pobudio živo zanimanje u inozemstvu, a plijenio je pažnju i na međunarodnoj izložbi knjiga u Firenci. (Isto, br. 203, 2. IX, str. 4; Isto, god. VIII, br. 121, 26. V 1925, str. 3.) U prosincu 1924. Bulić i Hoffiller su boravili u Beogradu i predali po jedan primjerak zbornika ministru prosvjete i kralju. Isto, br. 286, 7. XII, str. 4.
- 5) Ivan Milčetić rođen je 27. VIII 1853. u Milčetićima na otoku Krku. Nakon završene gimnazije u Rijeci predavao je školske godine 1873—74. na splitskoj gimnaziji, a zatim se upisao na filozofski fakultet u Zagrebu pa u Pragu. Nakon završetka studija predavao je na gimnaziji u Zagrebu, Varaždinu i Rijeci, a od 1892. ponovo u Varaždinu gdje je i umro 26. X 1921. Milčetić se posebno bavio proučavanjem naše stare glagoljaške književnosti posvetivši joj niz radova od kojih se posebno ističe »Hrvatska glagoljaška bibliografija. I dio. Opisi rukopisa«. Osim toga uredio je tri sveska »Građe za povijest književnosti hrvatske« i bio urednik prvog sveska »Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena«. To ujedno pokazuje i njegov rad kao povjesnika hrvatske književnosti i folkloriste. O Milčetiću opširnije vidi A. Musić, Ivan Milčetić, Ljetopis JAZU za 1923, sv. 38, Zagreb 1924, str. 77—106.
- 6) Eugen Kumičić, poznati hrvatski književnik, predavao je osim hrvatskog jezika i osnove filozofije (Programma dell' I. R. Ginnasio superiore di stato in Spalato alla fine dell' anno scolastico 1873—74, Spalato 1874, str. 61). On je, kao i Milčetić, predavao na gimnaziji samo jednu školsku godinu jer je nakon toga otišao u vojsku. Programma... 1874—75, Spalato 1875, str. 26; D. Politeo, Izabrani članci, Predgovor, Tuzla b. g, str. 286.

- 7) Antonio Bajamonti (Split 18. IX 1822—13. I 1891), dugogodišnji splitski načelnik i vođa autonomaša; od splitskih varošana zvan »čaća«.
- 8) Riječ je o izborima za Carevinsko vijeće koji su održani 22. listopada na kojima je bio izabran i Bajamonti. Iz toga se, dakle, vidi da je Milčetić došao u Split 22. listopada. Narodni list, Zadar, god. XII, br. 85, 22. X 1873, str. 1; br. 86, 25. X, str. 1. Il Nazionale — prilog Narodnog lista, br. 87, 29. X, str. 1.
- 9) Vidi bilješku 24.
- 10) Karlo Antun Bakotić (Kaštel-Gomilica 14. XI 1831 — Zadar 13. V 1887), direktor splitske gimnazije od 1872—1878, predavao matematiku i fiziku (Programma... 1873—74, str. 59). Kao narodnjak zalagao se za pohrvaćenje splitske gimnazije (I. Perić, Borba za ponarodenje dalmatinskog školstva 1860—1918, Zagreb 1974, str. 96, 104). O njemu opširnije vidi M. Žeželj, Bakotić Antun Karlo, Leksikon pisaca Jugoslavije I, Novi Sad 1972, str. 133; J. Ravlić, Neke prilike iz kulture za vrijeme narodnog preporoda, Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri, Zagreb 1969, str. 259.
- 11) U već citiranom »Programu« za 1873—74 (primjerak u biblioteci Arheološkog muzeja u Splitu), na mjestu gdje je u popisu novih profesora izostavljeno njegovo ime (str. 81—82), Bulić je zabilježio: »Francesco Bulić, a bella posta ommesso dal Dir. Bakotić. Il B. entrò in servizio quale supplente questo anno. In luglio 1874 fu a Vienna abilitato in filologia classica per il ginnasio inferiore Nell' a. 1878 quale professore al ginnasio di Ragusa per il ginnasio superiore. A Spalato il Bulić non volle cedere alle minacce del Dir Bakotić di dare ad un suo protetto Benković Alfredo (v. p. 95) sufficiente in latino. Sine irae. A p. 60 dovette nominarlo. Alla fine dell' a. 1874 il B. passò al ginnasio di Ragusa.« Bulić je bio razrednik VI razreda, predavao je grčki u III, a latinski u VI razredu (Programma... 1873—74, str. 60). Grčki je predavao samo u prvom semestru jer je u drugom bio ukinut (Bulićeva bilješka na str. 64 istog »Programa«). O Bulićevu sukobu s Bakotićem vidi B. Poparić, Don Frane Bulić, Hrvatska revija, Zagreb 1934, br. 10, str. 522—523. Ovdje možemo spomenuti još jedan detalj vezan uz Bulića. U »Narodnom listu« (Zadar, god. XIII, br. 21, 14. III 1874, str. 3) objavljen je brzojav poslan iz Splita 10. ožujka kojim niz splitskih narodnjaka čestita Mihli Klaiću na ponovnom izboru u Carevinsko vijeće. Među potpisanim je i Bulić zajedno s Bulatom, Mangerom, Kamberom, Morpungom, E. Kumičićem i J. Metličićem.
- 12) Školske godine 1873—74. profesorski zbor sačinjavali su, osim onih koje spominje Milčetić, sljedeći profesori: Giovanni Mischiato, Girolamo Cindro, Francesco Postet, Giovanni Dević, Baldassare de Pregi, Luigi Matiazza i Emilio Vecchietti. Programma... 1873—74, str. 59—61.
- 13) Jerolim Moscovita (Split 20. VII 1836—12. III 1916) predavao je vjeronauk i talijanski. O njemu opširnije I. Ostojić, Splitski kaptol u splitsko-makarskoj biskupiji, Split 1977, str. 130—132. Vidi i D. Politeo, o. c. (6), str. 41—45.
- 14) To je bio Gulielmo Adler. Sljedeće školske godine predavao je i zemljopis! Programma... 1874—75. Spalato 1975. str. 2, 3.
- 15) Augustin Antun Grubišić (Makarska 19. VI 1810—Split 4. XI 1882) predavao je talijanski jezik i književnost te latinski. Bio je protivnik sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom. O njemu opširnije I. Ostojić, o. c. (13), str. 177—179. Grubišića kao profesora i autonomaša opisuju i D. Politeo, o. c. (6), str. 45, 50, 51, 87.
- 16) Mihovil Glavinčić (Makarska 14. X 1833—Zadar 21. VIII 1898) predavao je grčki jezik. O njemu opširnije G. Alačević, Michaelae Glavinčić, Bullettino di archeologia e storia dalmata, sv. XXI, Spalato 1898, str. 193—199. Politeo ne govori baš najpohvalnije o njemu, o. c. (6), str. 45—49, 276; AAMS, br. 96/M 1898.
- 17) Vicko Benevolić predavao je talijanski, latinski i grčki jezik. Politeo za njega također kaže da je bio dobar, ali je hrvatski jezik, ikoji je njemu predavao, znao samo zato što je rođen u Makarskoj. O. c. (6), str. 53.
- 18) Nikola Vučković, pok. Marka, predavao je latinski i grčki jezik.
- 19) To je bilo 23. XI 1873. kada se Bulićeva sestra Ivka (Ivana) udala za Ivana Pletikosića. Mjesni ured Solin, Matična knjiga vjenčanih — Vranjic, 1873, str. 44, red. br. 2.

- 20) Riječ je o Cesaru de Zanchi, a Milčetić mu je doista dao drugi razred tj. negativnu ocjenu pa se navodi među učenicima »seconda classe riparabile«. Programma... 1873—74, str. 94.
- 21) Luigi Ziliotto — iz Zadra — pohađao je II razred; Vojnović — iz Splita, Antičević — iz Dola na Braču, Kamber — iz Splita i Belamarić pohađali su I razred, a Lubin — iz Trogira — II razred. Svi su bili među odličnim đacima i ocijenjeni su sa »prima classe con eminenza«. Programma... 1873—74, str. 92—94.
- 22) Stjepan Carić bio je inspektor za srednje škole pri Pokrajinskom školskom vijeću za Dalmaciju. U obilasku splitske gimnazije bio je od 23. veljače do 12. ožujka 1874. Programma... 1873—74, str. 86. O njemu kao strogoj i neomiljenoj ličnosti te kao protivniku uvođenja hrvatskog jezika kao nastavnog vidi I. Perić, o. c. (10), str. 102, 104—107, 110—111; D. Politeo, o. c. (6), str. 99—102.
- 23) Novine »Il Dalmata« nisu izlazile u Splitu nego u Zadru i bile su list talijanaša.
- 24) Iz izvještaja nadzornika Carića doznaje se da je direktor Bakotić samoinicijativno uveo upotrebu hrvatskog jezika u gimnaziji pa je Carić predlagao da ga se zbog toga ukori. I. Perić, o. c. (10), str. 104.
- 25) Riječ je o Narodnoj slavjanskoj čitaonici otvorenoj 1862. koja je odigrala veoma značajnu ulogu u buđenju nacionalne svijesti u Splitu. J. Grabovac, Narodne čitaonice, Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri, Zagreb 1969, str. 195—202.
- 26) O biblioteci Čitaonice vidi H. Morović, Povijest biblioteka u gradu Splitu, dio I, Zagreb 1971, str. 190—199. U Naučnoj biblioteci u Splitu (sign. M-89) čuva se »Imenik knjigâ knjižnice nar. hrv. Čitaonice u Spljetu« za koji Morović (str. 195) kaže da ga je sastavio Miroslav Alačević.
- 27) Gajo Filomen Bulat (Supetar na Braču 4. I 1836—Beč 4. VI 1900), istaknuti vođa narodnjaka, postao je predsjednik Čitaonice 1874. nakon odlaska Koste Vojnovića u Zagreb. D. Mangjer, Slavjanska Narodna čitaonica, Sloboda, Split, god. VIII, br. 79, 28. IX 1912, str. 1.
- 28) Milčetić misli na društvo »Velebit« iz Beča; članak je objavljen u istoimenom zabavniku na str. 313—341.
- 29) Milčetić vjerojatno misli na Kumičićevu pripovijetku »Spljet i Pariz« koju je pod naslovom »Slučaj« objavio u sušačkoj »Slobodi« 1879. potpisavši je pseudonimom Jenio Sisolski. O tome vidi A. Kudrjavcev, Sentimentalna priča, Slobodna Dalmacija, Split, god. XXXVI, br. 10196, 14. I 1978, str. 9.
- 30) Miroslav Alačević (Makarska 29. III 1843—Split 16. IX 1927) predavao je osim hrvatskog još zemljopis i povijest (Terzo programma dell' Imp. reg. Scuola reale superiore e riunita I. r. Scuola nautica in Spalato... 1874, Spalato 1874, str. 35). Rasprava koju spominje Milčetić nosi naslov »O narodnim pjesmama« a objavljena je u spomenutom »Programu« str. 19—35. O njemu opširnije vidi D. Berić, Alačević Miroslav, Leksikon pisaca Jugoslavije I, Novi Sad 1972, str. 27, 28.
- 31) Riječ je o društvu Slavjanski napredak osnovanom 1873. G. Novak, Povijest Splita III, Split 1965, str. 457—459.
- 32) To društvo osnovao je Bajamonti 1863. a imalo je za cilj podizanje javnih zgrada i unapređenje izgleda grada. Strossmayer je otkupivši 200 dionica uložio u društvo 40.000 forinti a ne 30.000 kako navodi Milčetić. G. Novak, o. c. (31), str. 440.
- 33) Niccolò Tommaseo (Šibenik 9. X 1802—Firenza 1. V 1874), književnik, leksikograf i političar.
- 34) Spomenica koju spominje Milčetić jest brošura pod naslovom »Album alla venerata memoria di Niccolò Tommaseo«, Spalato 1874.
- 35) Grubišićev uvodni članak tiskan na str. 5—14 dok je Bulićev epitaf objavljen na str. 52 i to je vjerojatno njegov prvi tiskani rad. Malo je poznato da je Bulić sastavio čitav niz posveta, tekstova za spomen-ploče i epitafa koji zaslužuju odgovarajuću analizu i vrednovanje. S obzirom na to ovdje ću ih barem djelomično nabrojiti tim više što neke od njih Bulić nije potpisao nego ih je sastavio za nekog drugog. To su: natpis o obnovi Dioklecijanova mauzoleja nad

ulazom u splitsku katedralu — 1885, natpis u čast posjete cara Franje Josipa I Saloni — 1891, čestitka u povodu 70. rođendana G. B. de Rossija — 1892, čestitka T. Mommsenu za 50. obljetnicu doktorata — 1893, pozdravi sudionicima Prvog kongresa za starokršćansku arheologiju i prigodni natpis na slavlolu na Manastirinama te spomen-ploča u čast kongresa — 1894, natpis o uređenju puta kroz Salonu i obnovi mosta na Kapljuču — 1912, proglas prigodom osnivanja samostalne župe Solin — 1914, epitaf splitskom biskupu A. Gjivoju — 1917, posveta posebnog otiska rasprave »Stridon (Grahovo polje u Bosni) rodno mjesto svetoga Jeronima« — 1920, posveta u čast splitskog biskupa K. K. Bonefaćica — 1923, spomen-ploča Marku Maruliću — 1924, posveta knjige »Palača cara Dioklecijana u Splitu« i posebnog otiska rasprave »Sv. Venancije prvi biskup solinski i mučenik duvanjski« — 1926, posveta u čast zagrebačkog nadbiskupa A. Bauera i saskog princa J. Georga — 1929, natpis o obnovi kliške tvrđave — 1930, natpis o odlasku talijanske vojske iz Preka kod Zadra — 1933, natpis u čast Kristova rođenja i oslobođenja neretvanskog kraja od Turaka na Norinskoj kuli — 1934, natpis uz reljef bana P. Berislavića u trogirskoj loži, natpis na Bulićevu sarkofagu na Manastirinama.

- 36) Bilo je to u sklopu njegova rada na povijesti i bibliografiji hrvatske glagoljske književnosti. O Milčetićevu boravku u Dalmaciji (od 24. listopada do 24. studenoga), Splitu i radu u Arheološkom muzeju vidi njegov članak »Prethodni izvještaj o izučavanju hrvatske glagoljske književnosti«, Ljetopis JAZU za godinu 1908, sv. 23, Zagreb 1909, str. 184, 185 i dalje. Milčetić tu ističe Bulićevu ljubavnost i brigu za arhivalije kao i to da su mu zahvaljujući njegovoj preporuci bili »otvoreni u Mlecima svi arhivi i knjižnice«. Isto, str. 176, 177.
- 37) Arheološki muzej bio je u to vrijeme smješten u pet magazina na nekoliko mjesta u gradu (N. Anzulović, O historijatu gradnje Arheološkog muzeja u Splitu, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, sv. LXXV, Split 1981, str. 196). Profesor kojeg spominje Milčetić je Wilhelm Kubitschek koji je 1. studenoga, zajedno sa Bulićem, arhitektom Ernestom Hébrardom i arhitektom Plisso- nom, posjetio tvrđavu i kasarnu na Gričama da bi ispitaio mogućnost njenog preuređenja za muzej. Isto, str. 176, 177; AAMS, br. 144/M 1908.
- 38) Svečanost koju spominje održana je 1901. u povodu 400. obljetnice nastanka »Judite«. Tom prilikom održana je 13. studenoga svečana sjednica Društva hrvatskih književnika na kojoj je Bulić održao predavanje »Marko Marulić i njegovo doba«, a Milčetić »O Marku Maruliću s karakteristikam hrvatskog pjesništva prije i poslije Marulića«. Oba predavanja tiskana su u »Ljetopisu Društva hrvatskih književnika u Zagrebu za godine 1900—1908«, Zagreb 1903.
- 39) Riječ je o francuskoj ekipi stručnjaka na čelu s Ernestom Hébrardom i Jacques Zeillerom koja je boravila u Splitu u studenom i prosincu 1908. Kao rezultat njihovog istraživanja nastala je opsežna knjiga »Spalato, le palais de Dioclétien« objavljena u Parizu 1912.
- 40) Bulić je 2. II 1919. otputovao u Pariz (preko Rijeke, Venecije i Torina) na mirovnu konferenciju u sklopu delegacije katoličkog svećenstva Dalmacije. Smatralo se da će on svojim vezama doprinijeti uspjehu rada naše delegacije na konferenciji pa je zagrebački nadbiskup Bauer bio spreman platiti putne troškove njemu i splitskom biskupu Cariću. Bulić je, međutim, od Dalmatinske vlade primio 4000 kruna u francima. (Vidi u prilogu pismo Svetozara Rittiga Buliću) Za vrijeme boravka u Parizu Bulić je bio veoma aktivan, a o tome izvještavaju i novine: »I mons. Bulić je iskoristio sva svoja poznanstva sa uglednijim ličnostima iz političkoga i znanstvenoga svijeta, te je došao do uvjerenja, da učeni svijet pravdo shvaća naše pitanje, dok ga političari prosuđuju više sa gledišta talijansko-francuskog bratstva. Glede riješenja našeg pitanja, mons. Bulić misli, da ne smijemo gubiti nade.« (Jadran, Split, god. I, br. 53, 13. IV 1919, str. 3) Osim toga Bulić je primio u audijenciju francuski predsjednik R. Poincaré s kojim se on od prije poznao, a zajedno s biskupom Carićem i fra Karlom Eterovićem, koji je također bio u delegaciji svećenstva, primio ga je i prijestolonasljednik Aleksandar. Nakon završetka misije Bulić je zajedno s biskupom i Eterovićem napustio Francusku 2. travnja te preko Švicarske i Beča stigao u Zagreb 5. travnja. Zatim je s Carićem otputovao u Beograd »da izvijeste usmeno o položaju na mirovnoj konferenciji«. U Split su konačno stigli 12. travnja. Novo doba, Split, god. II, br. 29, 5. II 1919, str. 4, br. 55, 7. III. br. 62, 15. III, str. 1,

br. 75, 7. IV, str. 4, br. 77, 9. IV, str. 3, br. 80, 12. IV, str. 3, br. 83, 15. IV, str. 3; Jadran, Split, god. I, br. 4, 6. II 1919, str. 2, br. 29, 8. III, str. 1, 3, br. 34, 21. III, str. 1. List biskupije splitsko-makarske, Split 1919, br. 2—3—4, str. 13. O aktivnosti biskupa Carića vidi D. R. Živojinović, Splitski biskup dr Juraj Carić i borba protiv italijanske politike u Dalmaciji 1918—1919. godine, Istorijski glasnik 2—3, Beograd 1966. O Bulićevu boravku u Parizu vidi u prilogu njegovo pismo Ivanu Znidarčiću.

- 41) Zato Milčetić 1912. piše Buliću: »A jesi li još nervozan? Ti se mnogo mučiš, a godine sve teže.« (AAMS, k br. 186/M 1912). Tri godine ranije piše mu: »A kako si mi ga Ti? Kako Te Dalmacija i znanost treba, nemoj raditi preko svojih fizičkih sila, pa čuvaj svoje zdravlje. Boravi češće u svome Tuskulu u Solinu, na vratima stavi oglas: »zapriječen ili odsutan«; a u Spljetu: chiudi la bottega alle sei, e addio mondo! (ali samo: scientifico).« AAMS, k br. 66/M 1909.
- 42) Milčetić nije bio član »Bihaća« od njegova osnivanja jer se ne nalazi u popisu članova (Bihać hrvatsko društvo za istraživanje domaće poviesti u Splitu, Drugo izvješće, Zadar 1895, str. 36—39). Iz knjige računa »Bihaća« vidi se da je Milčetić postao član društva tek 1907. jer je pod rednim brojem pet te godine (datum 3. siječnja) upisano njegovo ime i naznačeno da je platio članarinu u iznosu od šest kruna. Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, arhiv društva »Bihać«.

Prilog I

Dragi Presvijetli!¹⁾

Brzojav, što ste nam ga u Zgb poslali, bio je došao 14 dana prije nego Vaše pismo. Onaj smo dan ga istom i razumjeli. Prije 5 dana sam Vam brzojavio, i pitao sam Vas, što je s putom i deputacijom, a nemam odgovora, pak evo preko jednoga Francuza šaljem Vam ovaj list.

U Zgbu misle, da bi Vi svakako morali u Pariz, da poradite za našu stvar. Danas nemamo nikoga, koji bi ovake veze imao u Francuskoj kao Vi. Dužnost je, da to izrabimo.

Ja bih se dragovoljno Vama pridružio i u katoličkim krugovima, u koje će me uvesti neki franc. svećenici, što su bili u Zgbu, gledao dobiti dobrih veza. Uza to želim poći u Francusku i u Belgiju, da proučim crkvene i socijalne posle katoličkih organizacija i druga pitanja, koja izilaze danas na dnevni red.

Ne bi li se dalo putovati preko mora. Možda bi svojim vezama mogli iznaći načina, da pođemo kojom ratnom lađom u Marselju.

Ja sam zatražio putnicu iz Beograda. Do sada je nijesam dobio, ali se nadam dobiti je.

Možda bi bilo najbolje, da pošaljete Vaše pismo na komandu francuske etape ovdje u Zagrebu, jer eto iz Splita nikakve pošte ili još bolje da mi brzojavite na ovo Vaš odgovor.

Nadb. ne može poći van, ali mi je rekao, da Vam plaća putni trošak, za Vas i b. C. 10.000 kruna.²⁾

Pozdrav!

Vaš

S. Rittig

4/II 19.

Na margini Bulićevom rukom: 1) Primlj. 12/IV 1919 na povratku iz Pariza. 2) Ovo se ne primio./ Primio od Vlade 4000 Kr. u frankim od Vlade Dalm. za put u Pariz./ Bulić odputovao u Pariz, prije nego ovo primio (odnosi se na pismo — A. D.)

Dragi Znidarčiću,

Već je mjesec dana, da sam u Parizu. Megju snijegom, maglom, kišom, malne svih dana — da smo jedva kadikad sunce ugledali, — vrtimo se po uredničtvim novinama, prijateljima, kadikad po théesoires, — gdje prigode govoriti sa viskokim ličnostima (kao sa Sazonovom, T Jonescu, Venizelos-om) prolaze nam ovi mučni dani. U večer nas prima Hôtel umorne na diner, da opet kadikad izletimo mi mlagji — a megju ovim proglasili me i ovgje — na sastanak većine naših ljudi u drugi Hôtel, kamo se dopire — u ovim neizmjernim dalečinam podzemnom — i ispod rijeke — željeznicom. Našao prijatelja i znanca više nego treba; posjećivam samo one, koji mogu pomoći. Prisustvovao 3krat na sjednicam moje Akademije. Bili primljeni — pošto odputovao Wilson — od njegovih zamjenika House i Lansinga: dvije sfinge, koje slušaju i muče, druga nešto progovorila. Mnenje profesora na višim školam, učenjaka za našu je stvar; novine (izim Journal des debets) proti nami. Ima nas dosta; iz Hrv. i iz Istre: stigli napokon nekidan i načelnici. Zeiller je ovgje, stajuje ne daleko: vidili se 5—6 puta i na dinersima. Bolno se nas dojmilo što se tu zbito, pa sinoć čuli, da je i Spljet okupiran od aliziraca.

Struja — i velika — hoće da se zaletimo do Londona; da su tu katolici uvaženi. Neznamo još. Bili bismo se vratili, ali ljudi hoće, da čekamo povratak Wilsona i pitamo audijenciju: i čekamo. Ne vidim časa, da se vratimo kući. Ali opet sada: kojim putem?

Mi neznamo ništa odatle. Ako je došla druga kuharica, te ako je preuzela sve, a Ane hoće da ide kući, neka ide. Š njom ću ja urediti ostalo, a vi megjuto dajte joj što reče, da je ide.

Zdravlje služi prilično: i Biskup i Eterović ležali, ja ne, samo u zadnje doba kašljem; španjolica hoće da dogje, ja joj se otimljem. Mislimo, da je Trst i Istra izgubljena, ali drugo ne.

Koliko utisaka nosim tamo! Svima srdačan pozdrav. Nadamo se biti kod kuće najkasnije koncem mjeseca, ovoga. Sbogom DF

Na margini: A što rade Vlaha i Mijo? Da uregjavaju u novom muzeju. AAMS, spisi bez broja, 1919.

